

Törökország afrikai nyitása

Turkey's opening towards Africa

EGERESI ZOLTÁN

KKI-elemzések

A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

Külügyi és Külgazdasági Intézet

Lektorálta:

Szalai Máté

Szöveggondozás:

T-Kontakt Kft.

Tördelés:

Lévárt Tamás

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: + 36 1 279-5700

E-mail: info@ifat.hu

<http://kki.hu>

Jelen elemzés és annak következtetései kizárólag a szerzők magánvéleményét tükrözik és nem tekinthetők a Külügyi és Külgazdasági Intézet, a Külgazdasági és Külügyminisztérium, illetve Magyarország Kormánya álláspontjának.

© Egeresi Zoltán, 2022.

© Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2022.

ISSN 2416-0148

<https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.03>

Összefoglalás: Az elemzés Törökország közelmúltbeli Afrika-politikájának fejlődését mutatja be, célja, hogy megvizsgálja a török külpolitika azon eszközeit, amelyek fontos szerepet játszottak ebben a folyamatban, s amelyek más államok számára is használhatók mint best practice. Az elemzés tézise, hogy az 1998-tól indított, komplex és átfogó stratégiára építő afrikai nyitásnak köszönhetően az ország jelentős mértékben növelte jelenlétét a szubszaharai térségben. Továbbá a soft power eszközöknek is köszönhetően erősödtek a török–afrikai kapcsolatok. Egyúttal a török gazdasági kapcsolatok erőteljes növekedése is megvalósult.

Kulcsszavak: Törökország, Afrika, fejlesztési segélyezés, soft power

Abstract: *The analysis portrays Turkey's Africa-policy of the last two decades. It aims at examining the Turkish foreign policy's tools which play an important role in this process and can be shown as best practices to other countries. The analysis argues that the opening towards Africa, launched in 1998 based on a complex and comprehensive strategy, Turkey managed to increase substantively its presence in Sub-Saharan Africa. Furthermore, thanks to the soft power tools, the Turkish-African relations have become more intense. At the same time, the Turkish economic relations also boomed.*

Keywords: Turkey, Africa, humanitarian aid, soft power

BEVEZETÉS

Törökország 2021. november 12-én a Türk Tanács (azóta már Türk Államok Szervezete) csúcstalálkozóján [bejelentette](#), hogy Azerbajdzsánnal és Magyarországgal együtt, a szervezet koordinálásával 200 ezer Sinovac vakcinát adományoz a szubszaharai afrikai országoknak. A magyar felajánlás illeszkedik a Covid-diplomácia (maszkok, orvosi eszközök, vakcinák stb. adományozásának) eszköztárába, amelyben Törökország is aktívan részt vesz az utóbbi két évben, s nemcsak a hozzá közel eső régiókban, de Afrikában is.

A magyar mellett a török felajánlás is figyelemre méltó annak fényében, hogy Afrika földrajzilag és kulturálisan messze található Törökországtól, s a kontinens északi részét leszámítva érdemleges, történelmi török jelenlét sosem volt, még az Oszmán Birodalom alatt sem, bár Isztambul alkalmanként érdeklődést mutatott bizonyos területek iránt, elsősorban Kelet-Afrikában.

Ennek ellenére Törökország jelenleg az egyik legnagyobb segélyezési befektető Afrikában, a kontinens országainak többségében rendelkezik külképviselettel, miközben a török vállalatok rendkívül aktívnak számítanak, s a külkereskedelem is jelentős mértékben bővült – komoly török aktívummal. A török–afrikai kapcsolatok

az utóbbi bő húsz évben jelentős fejlődésen mentek keresztül, ami a szubszaharai régiót illetően kifejezett meglepetés, mivel a térség országaival Ankarának effektíve nem, vagy csupán felszínes kapcsolatai voltak. Az elemzés éppen emiatt arra keresi a választ, mely tényezők vezettek ahhoz, hogy egy történelmileg és gazdaságilag alapvetően idegen ország ilyen jelentős mértékben változtatni tudott a helyzetén, s „betört” az afrikai kontinensre.

A KEZDETEK

A Török Köztársaság történelmének döntő részében csekély kapcsolatokkal rendelkezett Afrikával. A kivételt ezalól Észak-Afrika jelentette, amelynek egy része évszázadokig oszmán fennhatóság alatt állt. Később a terület gyarmati uralom alá kerülése, majd függetlenedése viszont természetesen felélesztette a török érdeklődést, megindították a gazdasági együttműködést Líbiával és Algériával, és külképviseleteket hoztak létre. Ezen a területen az utóbbi évtizedek nem hoztak jelentős változást, ezért a tanulmány elsősorban a szubszaharai régióra koncentrál, amely valóban ismeretlen terep volt a törökök számára.

A Szaharától délre az első nagykövetség az 1950-es években nyílt meg,¹ de a 2000-es évek elején még csak hat nagykövetséggel rendelkezett Törökország a több mint 50 országból álló kontinensen. A változást İsmail Çem külügyminisztersége (1997–2002) hozta el, aki a török külpolitika diverzifikálása mellett döntött, amelyben Afrikának is szerepet szánt. Így 1998-ban az illetékes nagykövetségek bevonásával egy [akciótervet](#) készítettek, amely az alábbi feladatokat határozta meg:

- a magas rangú látogatások számának növelése;
- a nemzetközi szervezetekben az afrikai országokkal fenntartott kapcsolatok fejlesztése;
- humanitárius segélynyújtás;
- a diplomáciai képviseletek számának növelése a kontinensen;
- az ENSZ afrikai fejlesztési programjaihoz történő csatlakozás;
- gazdasági, kutatási és fejlesztési, illetve kereskedelmi megállapodások aláírása;
- miniszterek és szakértők Törökországba történő meghívása;
- csatlakozás az Afrikai Fejlesztési Bankhoz;
- csatlakozás az Afrikai Exim bankhoz;
az üzletemberek látogatásainak támogatása és üzleti fórumok létrehozása.

1 Igaz, az Oszmán Birodalom 1861-ben diplomáciai képviseletet nyitott Dél-Afrikában.

Az akcióterv megvalósítására azonban több évet kellett várni, mivel az 1990-es évek vége, 2000-es évek eleje gazdasági válsággal, kormányváltással és erősen uniós külpolitikai fókusszal telt. Az Igazság és Fejlődés Pártjának (AKP) 2002-es hatalomra kerülése után azonban megindult a külkapcsolatok kiépítése. Lényegében az AKP első éve alatt tudott hozzájárulni a török külpolitika a korábbi években kidolgozott stratégiáinak megvalósításához.

AZ AKP KÜLPOLITIKAI NYITÁSA

A még miniszterelnök Recep Tayyip Erdoğan 2005-ös etiópai és dél-afrikai utazása jelentős lendületet adott az afrikai kapcsolatoknak. Az egyik török *think tank*, a TASAM szervezésében 2005 őszén megrendezték Isztambulban az első török–afrikai csúcstalálkozót, amelyet a következő években újabbak követtek, jelentős afrikai delegációk és miniszterek részvételével. Az utóbbi bő 15 évben a török vezető 50 alkalommal látogatott a kontinens 30 országába.

A 2005-ös évet Afrika évének nyilvánították Törökországban, ezzel együtt pedig az ország megfigyelő státuszt szerzett az Afrikai Unióban. Az intézményi építkezés gyors lendületet vett, 2008-ban az ország „stratégiai partnere” lett a szervezetnek. Az együttműködés előmozdítása érdekében még ez év augusztusában Isztambulban megtartották az első Törökország–Afrika Partnerségi Csúcsot hat állam- és kormányfő részvételével, ami azóta kettő követett. 2014-ben Malabóban, ahol elfogadtak egy ötéves megvalósítási tervet, és egyúttal eldöntötték, hogy miniszteri áttekintő találkozót is tartanak, amelyre 2018-ban került sor. A [harmadik partnerségi csúcsot](#) – immár 16 állam- és kormányfő részvételével – 2021. december közepén tartották.

A különböző konferenciákon és magas szintű látogatásokon túlmenően megindult a külképviseletek létesítése is a Szaharától délre. Az egész kontinensen (beleértve Észak-Afrikát) 2002-ben 12 török nagykövetség működött, [2021-re 43-ra nőtt a számuk](#), ezzel párhuzamosan az afrikai országok ankarai nagykövetségeinek száma is növekedésnek indult: 2008-ban még csupán tíz volt, 2021-ben ez 37-re emelkedett.

A megszorodó látogatások, fórumok és egymás után nyitott külképviseletek jelentette politikai terjeszkedést Törökország igyekezett baráti narratívába csomagolni. Nagy vonalakban Ankara a jó szándékú, „nem vagyunk és nem is voltunk gyarmattartók” képet építi, egy olyan országét, amely [partnerként kezeli az afrikaiakat](#), hogy [win-win helyzeteket](#) teremtve mindkét fél kölcsönösen profitáljon az együttműködésből.

A javuló viszonyoknak köszönhetően Törökország 2008–2009-ben az ENSZ nem állandó bizottságának tagja lett, amely nem kis részben az afrikai országok szavazatának volt köszönhető. Ankara mindezt azzal hálálta meg, hogy

megpróbált Afrika szószólójaként viselkedni. Ez a motívum megjelenik az utóbbi hónapokban elindított [politikai kampányban](#) is, amely Törökországot a fejlődő világ képviselőjeként igyekszik beállítani, egyúttal a nyugati hegemonia végét hirdetve nagyobb beleszólásért kiált a nemzetközi ügyek irányításába.

A SOFT POWER ESZKÖZÖK

Az elmúlt két évtizedben a török külpolitika egyik nagy sikere a puha hatalmi eszközök kiépítése volt, amelyekkel sikerült emelnie nemzetközi presztízsét, és hasznos tereptapasztalatokra, ismertségekre tett szert. Ennek a politikának a zászlóshajója az 1992-ben alapított Török Fejlesztési Ügynökség (TİKA) volt, amelyet kezdetben a közép-ázsiai türk államok támogatására hoztak létre. A következő évtizedekben bővült a szervezet profilja, s ma már a világ 60 országában van jelen irodáival. A TİKA afrikai penetrációjával a török fejlesztési segítyezés jelentős mértékben növekedett a régióban, 2005 és 2019 között a kontinensre [2,21 milliárd dollár érkezett](#) fejlesztési projektek keretében török állami szereplők finanszírozásával.

Az első TİKA-irodát még [2005-ben nyitották Etiópiában](#), azóta a kontinensen 22 irodával rendelkezik, amelyek 54 országban hajtanak végre változatos projekteket. Ezek különböző területekre terjednek ki: a csatornázástól a mezőgazdaságon és oktatáson keresztül az egészségügyig; ezek közül alapvetően az utóbbi élvez elsőbbséget. A szervezet Nigerben és Szomáliában is épített, illetve felújított kórházat (az utóbbit [Moghadisuban Recep Tayyip Erdoğanról](#) nevezték el), valamint a koronavírus-járvány idején főleg eszközbeszerzéssel támogatta az afrikai egészségügyet.

A törökországi vallási ügyekkel foglalkozó állami szervezet alapítványa, a Türkiye Diyanet Vakfi (TDV) is részt vesz a kontinens fejlesztésében. A vallási kiindulópont miatt a TDV a muszlim vallási ünnepekhez kötődő állatáldozatok adományozásában, a Korán különböző nyelvű fordításainak eljuttatásában és mecsetépítésben (például [Ghánában](#)) aktív, de részt vesz nagy számban [kútfúrás-projektekben](#), hogy ezzel is segítse a [kontinensen élők vízellátását](#). Afrika keleti felén aktív a török Katasztrófa- és Vészhelyzetkezelési Igazgatóság, az AFAD, ami [segélykampányt](#) indított az éhínség által sújtott Szomáliában.

A fejlesztési projekteket illetően azonban a törökök is ugyanazokkal a problémákkal szembesülnek, mint más államok: a helyi civil szervezetek és a kormányzat közötti kooperáció hiánya, a bürokratikus kapacitások alacsony volta és az ügyintézés lassúsága jócskán megnehezítik a munkát.

A TİKA-n és a TDV-n túlmenően török civil szervezetek is aktívak a kontinensen. Ezek közül megemlítenéd az iszlamista IHH vagy a kormányközelinek számító Deniz Feneri, de számos más, különböző vallási csoportokhoz, szektákhoz kötődő szervezet is jelen van. Ez utóbbiak közül főleg a Gülen-mozgalom játszott jelentős szerepet a kezdeti időkben – mint úgy általában a török külkapcsolatok

fejlesztésében Közép-Ázsiától a Balkánig az 1990-es évek folyamán –, létrehozván számos országban egy olyan alapítványi és oktatási hálózatot, amely a mozgalom irányítása alatt, de áttételesen Törökországot képviselve tevékenykedik.

A kormánypárt és a Gülen-mozgalom közötti belviszály 2013 végétől kezdve egyre kényelmetlenebb helyzetbe hozta ezeket az intézményeket, míg végül a 2016. júliusi puccskísérlet után az állam célpontjaivá váltak. Az abban az évben megalakított Maarif Vakfi célja volt a gülenista oktatási intézmények átvétele és a szervezet kiszorítása, illetve ahol ez nem lehetséges, ott egyfajta párhuzamos struktúra kiépítése. A török külpolitikai nyomásnak köszönhetően számos afrikai állam döntött úgy, hogy a gülenista intézményeket átadja a Maarifnak. A kontinensen 2021 végén 25 országban a Maarif által működtetett [175 oktatási intézmény várja](#) közel 19 ezer tanulóját. A szervezet különös hangsúlyt helyez a szakmunkásiskolákra, mivel ezekre kifejezetten nagy szükség van Afrikában. A török nyelv oktatásával pedig egyre szélesebb, kulturálisan a kis-ázsiai államhoz kötődő tömegeket képez, amely a későbbiekben a török politikai és gazdasági célkitűzések támogatójává válhat.²

Az oktatási együttműködésnek további dimenzióját képviselik a Törökország által nyújtott ösztöndíjak. Ankara tudatosan döntött úgy, hogy jelentős mértékben megnöveli az országban tanuló külföldiek számát különböző ösztöndíjakkal (pl. a magyar Stipendium Hungaricumhoz hasonló Türkiye Burslari). Ennek köszönhetően az utóbbi másfél évtizedben látványosan emelkedett az Afrikából érkező hallgatók száma az országban, 2010 és 2019 között több mint ötezer hallgató kapott ösztöndíjat.

A másik, az elmúlt 15 évben jelentős intézményi építkezésen keresztülment szervezet a Yunus Emre Kulturális Központ volt. Az első központot szimbolikus értékkel Szarajevóban nyitották meg, azóta a világ számos országában megtalálhatók. A török nyelvkurzusokat nyújtó, a török kultúra bemutatásával foglalkozó szervezet Afrikában [tíz központtal](#) rendelkezik.

GAZDASÁGI KAPCSOLATOK

Akárcsak a politikai kapcsolatok, a gazdaságiak is intézményi építkezéssel kezdődtek. Még 2006-ban az egyik nagy, vállalkozói érdekvédelmi szervezet, a 2016-ban felszámolt TUSKON megszervezett egy nagyszabású Afrika-konferenciát. A diplomáciai csúcstalálkozók életre hívtak üzleti fórumokat is, így 2016-ban megrendezték az első [Törökország–Afrika Gazdasági és Üzleti Fórumot](#) a kereskedelmi minisztérium, a külgazdasági kapcsolatokért felelős szervezet, a DEİK és az Afrikai Unió szervezésében, amelyből a harmadikat [2021 őszén tartották](#). Az eredeti akciótervnek megfelelően Törökországnak sikerült nem regionális tagként az Afrikai Fejlesztési Bankhoz csatlakoznia, még 2006-ban.

2 A török sorozatok – akárcsak Magyarországon vagy a Balkánon – [nagy sikereket értek el Afrikában](#), ezzel is növelvén az ország ismertségét és elfogadottságát.

Törökország hagyományosan az építőipari, a fémipari és a textilipari szektorokban számít versenyképes aktornak (újabban pedig a hadiiparban is). Nem véletlen, hogy a nagy török holdingok is megvetették a lábukat Afrikában, elsősorban annak északi és keleti részén.

Számos repteret építettek vagy üzemeltetnek török cégek (Szenegál, Niger, Tunézia, Líbia, Szomália, Szudán). Emellett érdemes megemlíteni, hogy a szokásos intézményi építkezésen túlmenően a török politikai-gazdasági kapcsolatok egyik útegyengetőjének tekinthető a Turkish Airlines, az állami repülőgép-társaság járatainak indítása. A közvetlen isztambuli járatok jelentősen megkönnyítették a kapcsolattartást a kontinens és Törökország között, ráadásul Isztambul hub szerepét is erősítették. A Covid-19 ellenére a desztinációkban nem történt változás, 2021 végén 61 városba repültek a Turkish Airlines gépei. Természetesen a vállalat kockázatot vállalt, amikor olyan helyekre indított járatokat, ahova más, komoly nemzetközi légitársaság nem, de kiderült, hogy ez a döntés megérte, mert rendkívüli profitot hozott. Különösen igaz ez Szomáliára, ahova más nemzetközi vállalat nem ment be.

Illetve fémfeldolgozó üzemet (Tosyali Holding), cementgyárat, bútorgyárat, textilgyárat (Hayat Kimya) nyitottak török vállalatok. A török Kereskedelmi Minisztérium szerint [1972 óta 1666 projektbe szálltak be](#), 43 afrikai országban összesen 76 milliárd dollár értékben. Ebből a szubszaharai országok viszont csak 305 projekttel képviseltetik magukat, összesen alig több mint 18 milliárd dollárral. A régióban viszont Kínával kell felvenniük a versenyt, ami komoly kihívást jelent.

A kereskedelmi kapcsolatok dinamikusan bővültek: [az egész kontinenssel folytatott](#) kereskedelem 5,4 milliárd dollár volt 2003-ban (ebből a szubszaharai térség 1,35 milliárddal részesült), ez 2020-ra 25,3 milliárd dollárra nőtt, amiből a szubszaharai térség már 10 milliárddal képviseltette magát, ezzel jelentős arányban növelte részesedését a teljes kereskedelemből.

Az afrikai kontinens újabban a török hadiipari termékek felvevőpiacává (is) válik. Főleg a 2020-as második karabahi háborúban sikerrel bevetett drónoknak és az ezt övező médiakampánynak köszönhetően számos ország jelezte vásárlási szándékát (az EU-ból például Lengyelország, de Magyarország is fontolja török drónok beszerzését). Afrikában eddig Etiópia vásárolt, de számos másik állam is jelezte, hogy vásárolna a [Bayraktar TB2-es drónokból](#).

Afrika, különösen a szubszaharai régió, növelte jelentőségét Törökország számára, de ezzel együtt a kis-ázsiai állam is viszont, hiszen az EU-t egy entitásnak tekintve immár az ötödik legnagyobb gazdasági partnere a kontinensnek. A török cégek befektetései – noha még mindig elsősorban Észak-Afrikára és Kelet-Afrikára koncentrálnak – folyamatosan bővülnek, amiben fontos szerepet játszik az, hogy a nagy török holdingok általában több évtizedes nemzetközi jelenléttel és tapasztalattal rendelkeznek, s viszonylag tőkeerősnek is számítanak a régióban.

STRATÉGIAI ÉRDEKEK

A fentebb említett tényezőkön túlmenően Törökország bizonyos esetekben stratégiai érdekek miatt is aktív Afrika bizonyos részein. Észak-Afrikában elsősorban Líbia, ahol török csapatok is jelen vannak, illetve a szubszaharai régióban elsősorban Szomália az, amely egyrészt a háborús viszonyok miatt viszonylag könnyű és inkább hálás szerepet biztosít egy külső aktornak a beavatkozásra, másrészt pedig belpolitikai szempontból is hasznos a török vezetésnek. A katasztrofális állapotok miatt 2011-ben nagy segélykampány közepette Erdoğan látogatást tett az országban. A szomáliaiak helyzete akkor olyan médiafigyelmet kapott, hogy a legnagyobb ellenzéki párt vezetője, [Kemal Kılıçdaroğlu is szükségét érezte](#), hogy tiszteletét tegye Szomáliában. A török kormányfő látogatása komoly népszerűségnövekedéssel járt, azóta is Törökország az egyik legnépszerűbb állam Szomáliában.

Ehhez azonban kellett az elköteleződés is: több száz török érkezett az országba, főleg Mogadishuba, és elvegyült a helyiekkel. Ráadásul a török vállalatok sem tartózkodtak a szomáliai piacra lépéstől (ahogy például ezt más konfliktusos ország, így Afganisztán esetében tették a 2010-es évek folyamán). A [törökök 2013-ban képesek voltak kiszorítani](#) az Egyesült Arab Emírátsok cégét a mogadishui nemzetközi reptér üzemeltetéséből, és 2015-ben a város tengeri kikötőjének üzemeltetését is megszerezték.

A törökök megjelenése Afrika szarván stratégiai előnyökhöz juttatja az országot, ami a Katar és az EAE és Szaúd-Arábia közti vetélkedés terepévé váló Szomáliában is döntés elé állította Ankarát. Törökország végül maradt a katarai szövetség-nél, s fokozta is jelenlétét, 2017-ben katonai kiképzőtábort létesített Szomáliában. A külhoni katonai bázisok hálózatának kiépítése a szomáliai után is folytatódott a régióban. Így került képbe Szudánban Szuakin szigete is, ahol azonban egyelőre katonai építkezés nem valósult meg.

Ugyan Törökország jellemzően mint gazdasági szereplő jelenik meg Afrikában, a kontinens keleti felén komoly stratégiai érdekei vannak, főleg az arab-arab rivalizálás miatt. A hagyományosan fontos Észak-Afrika pedig mind katonai (főleg Líbia), mind gazdasági szempontból jelentős török érdekeltséget jelent.

KONKLÚZIÓ

Törökország az utóbbi bő két évtizedben felépített és kivitelezett egy olyan Afrika-politikát, amely a szinte teljes ismeretlenségből fontos partnerré tette a kontinensen, különösen a szubszaharai régióban. A britekhez, franciákhoz képest később érkező, a kínaiakhoz képest jóval korlátozottabb erőforrásokkal rendelkező törökök azonban így is jelentős mértékben növelték jelenlétüket.

Ennek alapja a politikai elköteleződés, a stratégiai gondolkodás, illetve annak kivitelezése volt. A diplomáciai képviselők nyitása, a török *soft power* intézményhálózat (TİKA, Yunus Emre, Maarif Vakfi stb.) afrikai terjeszkedése pontosan illet

az ország globális politikájába – [hasonló folyamat zajlik a Balkánon is](#) –, így tehát nem kellett kidolgozni egy teljesen új stratégiát és Afrika-specifikus eszközöket, noha a török diplomáciának és szervezeteknek alkalmazkodni kellett a kontinens adottságaihoz. A törökök narratívája, azaz saját maguk bemutatása mint egy fair, együttműködésre törekvő, gyarmattartói múlttal nem rendelkező ország, amely megérti az afrikaiakat, sikeresnek tekinthető.

Azonban Ankarának megvannak a maga korlátai. Minden igyekezet ellenére elsősorban Észak-Afrika arab országai, és Kelet-Afrika, azon belül is főleg Szomália játszik fontosabb szerepet, azaz ezekben a térségekben hangsúlyosabb Törökország részvétele. Közép-Afrikával, noha az intézményi jelenlét sokat fejlődött az utóbbi másfél évtizedben, még mindig gyérek a kapcsolatokat, amit maguk a [törökök is elismernek](#).

Törökország afrikai terjeszkedése a Covid-19-járvánnyal sem tört meg, sőt, a pandémia elleni védekezés új eszközt (maszk-diplomácia) adott Ankara kezébe, hogy tovább növelje ismertségét és támogatottságát a kontinensen, különösen a Szaharától délre elterülő országokban, amelyek komoly kereskedelmi és befektetési lehetőségeket fognak nyújtani a következő évtizedekben.